

Δημήτρης Δουλγερίδης, Ελληνικός Πολιτισμός:

Αν και κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο (4ος-7ος αι.) η ιστοριογραφία έχει να παρουσιάσει πλούτο συγγραφικού υλικού, από τον 7ο αι. και μετά το σκηνικό αλλάζει. Παρατηρείται σχετική *σιγή* στην συγγραφή ιστοριών (Μωυσειδου, 2001, σελ. 103), με κύριο αίτιο την πολιτικοκοινωνική όψη της αυτοκρατορίας, που διαμορφώνεται έτσι εξαιτίας των μακροχρόνιων πολέμων του Βυζαντίου, προκειμένου να αντιμετωπίσει τους εχθρούς που είχε δημιουργήσει, όπως και όλες τις επιδρομές ξένων λαών που επιβουλεύονταν την αυτοκρατορία. Η κατάσταση αυτή, λοιπόν, πέρα από την συρρίκνωση που επέφερε στην επικράτειά της, δημιούργησε παρόμοια φαινόμενα στην υλική αλλά και στην πνευματική ζωή.

Ο τρόπος ζωής των Βυζαντινών άλλαξε ριζικά και αυτό είχε άμεσο αντίκτυπο στο εκπαιδευτικό σύστημα. Είναι φυσικό, λοιπόν, το γεγονός ότι οι αλληπάλληλες αλλαγές επηρέασαν το αναγνωστικό κοινό και γενικότερα τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές. Επίσης, η στροφή προς τα διδάγματα της χριστιανικής διδασκαλίας ήταν άλλη μια αιτία για την αλλαγή των πνευματικών ενδιαφερόντων, που επιτάχυνε την μετάβαση από τον αρχαίο στον βυζαντινό κόσμο.

Το σκηνικό αλλάζει ξανά όταν ο Κων/νος Ζ΄ ο Πορφυρογέννητος (9ος αι.) αποφασίζει να συγκεντρώσει πολλούς αξιόλογους ανθρώπους των γραμμάτων γύρω του, δημιουργώντας έτσι μια πνευματική άνθηση στην Κων/πολη και φυσικά την επανεμφάνιση της λόγιας ιστοριογραφίας. Έμεινε με τη θέλησή του για αρκετά χρόνια μακριά από τα διοικητικά του καθήκοντα και κατάφερε, αφιερώνοντας πολύ χρόνο και ενασχόληση, να δημιουργήσει ένα πρόγραμμα συγκέντρωσης και διάσωσης πνευματικών έργων που αποτέλεσαν τις λεγόμενες «εγκυκλοπαίδειες», αντικείμενα γνώσεων και πληροφοριών ανεκτίμητης αξίας (Μωυσειδου, 2001, σ. 104). Από την πρώιμη περίοδο και μέχρι την ολοκληρωτική Άλωση της Κων/πολης (1453), εμφανίζονται κείμενα μεγάλης ιστορικής σημασίας. Αρκεί να αναφέρουμε ονόματα συγγραφέων ιστορικών και χρονογράφων, που θα εξετάσουμε παρακάτω όπως ο Γεώργιος Πισίδης, ο Μιχαήλ Ψελλός, η Άννα Κομνηνή, ο Νικήτας Χωνιάτης και ο Θεοφάνης ο Ομολογητής.

Το κεντρικό θέμα της παρούσας μελέτης είναι το πορτραίτο τεσσάρων αυτοκρατόρων από τρεις εξέχοντες και μια εξέχουσα συγγραφέα της Βυζαντινής περιόδου. Οι προσωπογραφίες αυτές εστιάζουν μεν στα έργα τους αλλά και στο ήθος, στο χαρακτήρα του αυτοκράτορα[1].

Ο Γεώργιος Πισίδης και η «Ηρακλειάς»

Το έργο του Πισίδη *Ηρακλειάς*[2] είναι γραμμένο σε έμμετρη μορφή και ο ίδιος χρησιμοποιεί αρχαιοπρεπή *μίμησιν* (Hunger 2001, σ. 515), κάτι που παραπέμπει σε ομηρικό και συνεπώς επικό τρόπο γραφής. Ο συγκεκριμένος, ως στιχουργός, θεωρείτο σημαντικός στην εποχή του και μπορούσε να παραβληθεί -σύμφωνα με τις απόψεις των συγχρόνων του- με τον Ευριπίδη. Όπως ο Όμηρος έτσι και ο Γ. Πισίδης, προσπαθεί να απαθανατίσει έργα σπουδαίων και ευγενών ανδρών, προκειμένου να αποδώσει το κλίμα και την ατμόσφαιρα μιας καθολικά ηρωικής εποχής. Επίσης, γίνεται μια προσπάθεια αγιοποίησης του αυτοκράτορα, κάτι για το οποίο ο χρονογράφος Πισίδης χρησιμοποιεί έμμεσα την υπερβολή στον λόγο του, (...τον σωτήρα του κόσμου Ηρακλή). Η αναφορά του γίνεται προς τον Ηράκλειο, πρώτο αυτοκράτορα που κατόρθωσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους “βαρβάρους” και να αντιτάξει τις δυνάμεις των Βυζαντινών απέναντι στον περσικό κίνδυνο (6ος αι.).

Το 614 ο Ηράκλειος ανακτά, επίσης, τον σταυρό που είχε κλαπεί από τον Χοσρόη κατά τις επιδρομές των Περσών και Αβάρων. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το όνομα του Ηρακλή προφανώς εξαιτίας της ετυμολογικής συγγένειας των ονομάτων. Παραθέτοντας μυθολογικές αναφορές ως όχημα, υμνεί τον *ισόθεο* αυτοκράτορα, λέγοντας πως η δόξα του αδικείται μπροστά σε εκείνη του Ηρακλή που τα επιτεύγματά του ήταν κατώτερα από του Ηράκλειου (Τι ωφέλησε το βίο...). Σε πρώτη φάση παραλληλίζει την κάθοδο του Ηρακλή στον Άδη που σκότωσε τον δράκοντα ενώ σε δεύτερη φάση παραλληλίζει τον άθλο του Ηράκλειου με εκείνον του Χριστού που κατέβηκε στον Άδη και

έγινε σωτήρας όλου του κόσμου[3].

Σε όλη την έκταση του κειμένου που εξετάζουμε, βλέπουμε να υπάρχουν υπερβατικά στοιχεία στην απεικόνιση του αυτοκράτορα. Με μη ρεαλιστικό τρόπο παρομοιάζεται ο Χριστός με τον Ηρακλή και αγιοποιείται ο αυτοκράτορας καθ' υπερβολήν. Τα αρχαιοελληνικά μυθολογικά στοιχεία εμπλέκονται με τη χριστιανική παράδοση και έμμεσα γίνεται προσπάθεια αναίρεσης της δύναμης των παλαιών αναιρούνται οι μύθοι μπροστά στη δόξα του φωτός, τη δόξα στην ουσία του Χριστιανισμού απέναντι στους βαρβάρους και την ειδωλολατρία. Ωστόσο, υμνούνται τα κατορθώματα και οι πολεμικές νίκες του αυτοκράτορα και κάθε παραβολή αποτελεί οδηγό που στοχεύει στην ανάδειξη του *πραγματικού* Ηρακλή, που δεν είναι άλλος από τον Ηράκλειο.

Θεοφάνης ο Ομολογητής

Ο Θεοφάνης[4] στο χρονογράφημά του αναφέρεται στον Κων/νο Ε΄ τον Κοπρώνυμο, με άγρια και υβριστικά λόγια (ολέθριο, διεστραμμένο θηρίο) (Hunger, 2001, σ. 39). Το μένος του αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο αυτοκράτορας Κων/νος Ε΄ κατηγορήθηκε αφενός για την τυραννική εξουσία που άσκησε, αλλά και για την κακία που προέβαλε προς τους Βυζαντινούς. Επίσης, ένα άλλο σημείο επίκρισης αποτέλεσε το γεγονός ότι κατηγορήθηκε ευθέως για απομάκρυνση από την θρησκεία, καθώς θεωρήθηκε πως ασκούσε την τέχνη της μαγείας (μαγείες και ασέλγειες και θυσίες με αίμα...). Τα φαινόμενα αυτά δεν είναι περίεργα, καθώς βρισκόμαστε στην περίοδο της εικονομαχίας, (7ος αι.). Ο Θεοφάνης είναι εικονολάτρης ενώ ο Κων/νος Ε΄ εικονομάχος και αυτό δικαιολογεί τον αιχμηρό λόγο του πρώτου κατά του δεύτερου, καθώς οι διαμάχες ανάμεσα στους εικονολάτρεις και τους εικονομάχους έπαιρναν συνήθως τεράστιες διαστάσεις.

Υπό αυτή την προοπτική και με δεδομένο ότι η περίοδος 650-800 χαρακτηρίζεται ως *σκοτεινοί αιώνες*, κάθε ενέργεια έφερε σαφώς την σφραγίδα αυτής της σκοτεινιάς. Παρ' όλες τις στρατιωτικές του επιτυχίες ο Κων/νος Ε΄ δεν κατάφερε να δοξαστεί ως αυτοκράτορας, γιατί ως ακραίος εικονομάχος φέρθηκε με βίαιο τρόπο στους αντιπάλους του που -σημειωτέον- ήταν κατά κύριο λόγο μοναχοί. Δε θα μπορούσε να παρουσιάζεται, λοιπόν, από ένα αντίπαλό του παρά μόνο ως «θηρίο», ως απόλυτα αρνητικός χαρακτήρας[5].

Η διαφορά με την προηγούμενη αναφορά είναι μόνο στη θέση του αυτοκράτορα. Ενώ στην περίπτωση του Ηράκλειου έχουμε τον άγιο ήρωα, στην περίπτωση του Κοπρώνυμου έχουμε τον απόλυτο δαίμονα. Η υπερβολή υπάρχει και στις δύο περιπτώσεις, μόνο που έχει αντίθετη κατεύθυνση. Με όλη αυτή την ένταση ο Θεοφάνης ο Ομολογητής θέλει να μας παρουσιάσει την εικονομαχική στάση του αυτοκράτορα και τα επακόλουθά της, και εδώ όχι άμεσα, αλλά με μεταφορές και παρομοιώσεις που χρησιμοποιούνται για να επιτευχθεί ο συγκεκριμένος στόχος.

Μιχαήλ Ψελλός και «Χρονογραφία»

Ο Μιχαήλ Ψελλός είναι κορυφαία μορφή στην βυζαντινή χρονογραφία ειδικότερα και την βυζαντινή λογοτεχνία γενικότερα. Τούτο μαρτυρεί το γεγονός ότι ήταν άτομο με σημαντικές γνώσεις (είχε σπουδάσει ρητορική, δίκαιο, φιλοσοφία κ. ά.). Μάλιστα το 1045 αποδέχθηκε τον τίτλο του Ύπατου των Φιλοσόφων, ένα τίτλο που δημιουργήθηκε αποκλειστικά για τον ίδιο. Τώρα όσον αφορά στον τίτλο του έργου του «Χρονογραφία», ένα έργο που απ' ό,τι φαίνεται διασώθηκε σε ένα και μοναδικό χειρόγραφο (Mango, 1988, σ. 29), το απόσπασμα που εξετάζουμε αναφέρεται στον αυτοκράτορα Ρωμανό Γ΄ Αργυρό (1028-1034). Από την αναφορά καταλαβαίνουμε, αρχικά, πως το συγκεκριμένο άτομο όταν ήταν υγιές θεωρείτο μάλλον προσιτός κυβερνήτης. Εξαιτίας της ασθένειάς του έγινε στη συνέχεια δύστροπος και καχύποπος (Όλα τα κακά έπεσαν ταυτόχρονα πάνω του...).

Ο Ψελλός εδώ θέλει να τονίσει τις ψυχολογικές μεταπτώσεις που κυριεύουν τον αυτοκράτορα και την μερική απώλεια της λογικής του, (...έβαζε πάνω του μύρια στολίδια). Ωστόσο, με έμμεσο τρόπο αργότερα δηλώνει πως η συμπεριφορά του Ρωμανού δεν ήταν και η καλύτερη πριν την ασθένειά του, (Η έλλειψη γενναιοδωρίας του επιδεινώθηκε...). Τονίζεται η ματαιοδοξία και η τυραννική όψη του

αυτοκράτορα, αλλά με ένα αριστοτεχνικά έμμεσο τρόπο, που αφήνει τον αναγνώστη να βγάλει τα δικά του συμπεράσματα. Βέβαια, εδώ χρειάζεται να επισημάνουμε ότι πέρα από τις γνώσεις που διέθετε ο Μιχαήλ Ψελλός ήταν και άνθρωπος της αυλής, κάτι το οποίο, μπορούμε να πούμε, ότι του προσέδιδε χαμαιλεοντισμό και αμφίβολη απόδοση της αλήθειας. Τα κίνητρά του έχουν συγκεκριμένο στόχο και μειώνουν την αντικειμενικότητα του προϊόντος του, σε αντίθεση με την ιστορική- αντικειμενική πρόθεση του Θουκυδίδη, που πάνω από όλα τον ενδιέφερε η απόδοση της αλήθειας. Εδώ εντοπίζεται και η διαφορά με τους προηγούμενους χρονογράφους. Δεν υπάρχει η απεικόνιση του πορτραίτου του αυτοκράτορα με αναφορές στο έργο του, αλλά η εστίαση στα τρωτά σημεία της προσωπικότητάς του, κάτι το οποίο η ικανότητα του συγγραφέα χρησιμοποιεί στο μέγιστο βαθμό για να πετύχει μια συγκεκριμένη σκιαγράφηση του αυτοκράτορα, χρωματισμένη από εμπάθεια και τάση για απόδοση ηθικών κατηγοριών.

Άννα Κομνηνή και «Αλεξιάς»

Οι πηγές για το έργο της Άννας Κομνηνής ήταν ο Μιχαήλ Ψελλός, ο Ατταλειάτης, ο Σκυλίτζης και ο Βρυέννιος. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης διάφορα έγγραφα και επιστολές από την αυτοκρατορική γραμματεία και αρχεία, καθώς επίσης και βιώματα της συγγραφέως από τον οικογενειακό της κύκλο (Hunger, 2001, σ. 233). Η γλώσσα και η μορφή του κειμένου αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα επίδρασης του αττικισμού, αφού η συγγραφέας θεωρείται από τους κύριους εκπρόσωπούς του (Hunger, 2001, σ. 235).

Ακολουθεί με την σειρά της την επική παράδοση και το απόσπασμα που εξετάζουμε είναι από τα πιο ενδιαφέροντα της *Αλεξιάδας*. Αναφέρεται στον πατέρα της αυτοκράτορα Αλέξιο Α΄ Κομνηνό (1081-1118). Παρόλο που από την γέννησή της αναγορεύτηκε συναυτοκράτειρα, λόγω κακών συγκυριών δεν άσκησε ποτέ το αξίωμα. Προς το τέλος της ζωής της έγινε μοναχή και αποφάσισε να εξιστορήσει τον βίο του πατέρα της. Τον επαινεί κάνοντας αναφορές στο παρουσιαστικό του (... στο βασιλικό θρόνο...είχε και χάρη και μεγαλείο), αλλά και στην ρητορική του ικανότητα.

Η ρητορική ικανότητα που για την ίδια την Άννα Κομνηνή αποτέλεσε μέρος της βασικής της παιδείας, είναι το στοιχείο που κατά την άποψή της διέκρινε τον Αλέξιο και το χρησιμοποιεί ως μέσο για να καλύψει τις αδυναμίες του παρουσιαστικού του αυτοκράτορα, ο οποίος ήταν μάλλον κοντόχονδρος και γυμνασμένος. Τον παρουσιάζει με ένα πλήθος κοσμητικών επιθέτων, δείγμα από την μία των συγγραφικών της δυνατοτήτων -θεωρείτο εξαιρετική γνώστρια της κλασικής παιδείας- και από την άλλη της επιθυμίας της να εκφραστεί θετικά προς το πρόσωπο που σκιαγραφεί. Ο εγκωμιαστικός τόνος υπάρχει, αλλά μέσα στα όρια της ιστορικής πραγματικότητας. Η απόδοσή της, ωστόσο, προσεγγίζει εκείνον τον ρεαλιστικό τρόπο του Ψελλού, με αναφορές στα ψυχικά και σωματικά χαρακτηριστικά του αυτοκράτορα και όχι στο έργο του ως ηγεμόνας.

Νικήτας Χωνιάτης

Ο Νικήτας Χωνιάτης[6] ήταν χρονογράφος της ύστερης βυζαντινής περιόδου. Καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια και επί Ανδρόνικου Α΄ παραιτήθηκε από τη θέση του αυτοκρατορικού γραμματέα, περιμένοντας την πτώση του αυτοκράτορα. Στη πρώτη άλωση της Κων/πολης έχασε την περιουσία του, αλλά κατόρθωσε να σώσει την οικογένειά του και το ιστορικό του έργο (Hunger, 2001, σ. 265). Στο συγκεκριμένο απόσπασμα αναφέρεται στον Ανδρόνικο Α΄ Κομνηνό αυτοκράτορα (1183-1185). Ο Ανδρόνικος ήταν πρώτος ξάδελφος του Μανουήλ και είχε σημαντικά σωματικά και πνευματικά χαρίσματα. Αν και εργάστηκε για την ανόρθωση της βυζαντινής οικονομίας και ασχολήθηκε θετικά με την εξωτερική πολιτική, ωστόσο ήταν σκληρός με τους αντιπάλους του. Γενικότερα πρόβαλε έναν ιδιαίτερα βίαιο χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να αμαυρωθεί το έργο του και η εικόνα του ως αυτοκράτορας. Δεν μακροημέρευσε, καθώς παρέμεινε μόνο δύο χρόνια στον θρόνο.

Ο Χωνιάτης επισημαίνει τα χαρακτηριστικά του Ανδρόνικου διατηρώντας την πλέον ρεαλιστική στάση από όλους τους προγενεστέρους του. Ξεφεύγει τελείως από τα στερεότυπα των προηγούμενων χρονογράφων και από τις σχηματικές περιγραφές, μιλώντας άμεσα για πρόσωπα

υπαρκτά και αληθινούς χαρακτήρες[7]. Από τα λόγια του καταλαβαίνουμε πως θέλει να δώσει την εικόνα ενός πανούργου και θεατρίνου αυτοκράτορα, που δεν μπορεί κανείς εύκολα να τον ξεγελάσει, (...το πανούργο του φρόνημα, την περίτεχνη και περίεργη εμφάνισή του...). Επίσης, χρησιμοποιεί την λέξη «πολυμήχανος», προκειμένου να μας αποδώσει τις ιδιαίτερές του ικανότητες ως άλλος Οδυσσέας. Η συνάντησή του με τον πατριάρχη γίνεται ένας τόπος ανάδειξης του υποκριτικού ταλέντου του αυτοκράτορα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι είναι ιδιαίτερη η τεχνική του Χωνιάτη, καθώς χρησιμοποιεί τα μάτια του πατριάρχη, προκειμένου να αποδώσει στοιχεία της προσωπικότητας του Ανδρόνικου, (Και εκείνος, βλέποντας τον Ανδρόνικο...).

Επίλογος

Στους πέντε συγγραφείς που εξετάσαμε, παρατηρούμε μια εξελικτική πορεία της βυζαντινής ιστοριογραφίας και χρονογραφίας από το αφηρημένο ύφος της πρώιμης περιόδου στο συγκεκριμένο και ρεαλιστικό της ύστερης εποχής. Από το πλούσιο μυθολογικό υλικό και τον επικό χαρακτήρα του 7ου αιώνα περνάμε σταδιακά σε μια ηθογραφική καταρχήν αντιμετώπιση του αυτοκρατορικού πορτραίτου, η οποία καταλήγει εν τέλει σε μία ρεαλιστική, σχεδόν ελληνιστική σκιαγράφιση του ανθρώπινου χαρακτήρα.

Η διάκριση της ιστορικής βυζαντινής γραμματείας ανάμεσα στην ιστοριογραφία και την χρονογραφία είναι μια δύσκολη υπόθεση. Οι αρχές των δύο αυτών διακριτών κατά των Krumbacher (Hunger, 2001, σσ. 25-29) ειδών ανάγονται στον 4ο αιώνα και επηρεάζονται σαφώς από την μεταβολή των σχέσεων του κράτους με τον χριστιανισμό. Στην χρονογραφία παρατηρείται χρήση της καθομιλούμενης γλώσσας, με αποτέλεσμα να αποφεύγονται άκαμποι αττικισμοί, ενώ αντίθετα στην ιστοριογραφία παρατηρούμε χρήση της λόγιας γλώσσας και μίμηση αρχαίων ιστορικών, όσον αφορά στο περιεχόμενο. Επίσης, στην ιστοριογραφία έχουμε να κάνουμε με την αφήγηση ενός καθορισμένου τμήματος της βυζαντινής ιστοριογραφίας με μελετημένη δομή, ενώ στη χρονογραφία βλέπουμε μια σύνοψη της παγκόσμιας ιστορίας από εποχή Αδάμ, ως την εποχή του εκάστοτε χρονογράφου, πιθανώς κατά μίμηση του «εθνικού» προτύπου του Δέξιππου και του Χρονικού του, που απλωνόταν σε μια χρονική περίοδο από την προϊστορία ως το 270 (Lesky, 1981, σ. 1163).

Σε κάθε περίπτωση η ιστοριογραφία και η χρονογραφία δεν είναι αποκομμένη από τις γενικότερες κοινωνικές αλλαγές που συνέβησαν στο Βυζάντιο και κυρίως από τον 9ο αιώνα και εντεύθεν, αλλά σε πολλές περιπτώσεις φιλτράρεται μέσα από τις προσωπικές, θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις του εκάστοτε συγγραφέα.

Βιβλιογραφία

- Μωυσειδίου, Γ., (2001), *Ιστοριογραφία*, στο Γιάννου, Τρ., κ.α., *Γράμματα Ι: Αρχαία Ελληνική και Βυζαντινή Φιλολογία, Τόμος Γ΄, Βυζαντινή Περίοδος*, Πάτρα: ΕΑΠ
- Eliade, M., (1981), *Πραγματεία πάνω στην Ιστορία των Θρησκειών*, Αθήνα: Χατζηνικολής.
- Hunger, H., (2001), *Βυζαντινή Λογοτεχνία, η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, Τομ. Β΄, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Lesky, A., (1981), *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Mango, C., (1988), *Βυζάντιο η αυτοκρατορία της νέας Ρώμης*, ΜΙΕΤ, Αθήνα.

Σημειώσεις

- [1] Πρόκειται για φυσική συνέχεια της ελληνιστικής ιστοριογραφίας, στην οποία ωστόσο εμφανίζεται η μυθική υπερβολή. Στόχο της έχει να εξάρει την προσωπικότητα του αυτοκράτορα και να αιτιολογήσει το μύθο που περιβάλλει τον Ελέω Θεού μονάρχη.
- [2] Το έπος *Ηρακλείας* ολοκληρώθηκε το 630 σε τρία βιβλία (471 δωδεκάσύλλαβοι και μια σειρά αποσπασμάτων από το 3ο βιβλίο) και τα ποιήματά του (*ακροάσεις*) προορίζονταν για δημόσια απαγγελία
- [3] Ο σωτηριολογικός μύθος περιλαμβάνει την κατάβαση στον Άδη, μια θυσία χωρίς την οποία, δεν είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ο Ηράκλειος σωτήρ και στηρίζεται σε ένα, πανάρχαιο αγροτικό

σωτηριολογικό μύθο. Βλ. περισσότερα για το νόημα της καθόδου στον Άδη και της θυσίας στο *Eliade*, (1981), σσ. 335-339.

[4] Το έργο του για εκδόθηκε στο Παρισινό *Corpus*, στο οποίο περιλαμβάνονταν εκπληκτικός αριθμός από *editiones principes* Βλ. Hunger, (2001), σ. 18.

[5] Ο Ιωήλ ύστερος συγγραφέας, διατηρεί τούτο το μίσος προς τον Κων/νο Ε΄ και τον χαρακτηρίζει ως βλάσφημο κτήνος και αντίχριστο. Βλ. Hunger, (2001) . σ 39.

[6] Γεννήθηκε γύρω στο 1955 στην φρυγική πόλη Χωναί και ήταν ο νεότερος γιος μιας αριστοκρατικής οικογένειας.

[7] Διακρίνουμε εδώ καθαρά την τάση της βυζαντινής χρονογραφίας να πηγαίνει από το γενικό και το αφηρημένο στο συγκεκριμένο το διακριτό. Από τις ανθρώπινες καρικατούρες να πηγαίνει στο συγκεκριμένο, το απτό ιστορικό πρόσωπο. Όπως εξελίσσεται από την εποχή του Πισίδη μέχρι την εποχή του Χωνιάτη, προϊόντος του χρόνου απομυθοποιείται το πρόσωπο του αυτοκράτορα και η αναγέννηση των γραμμάτων προάγει τον ορθολογισμό. Το Βυζάντιο ξεφεύγει εν μέρει από τον τυφλό μεσαίωνα και βλέπει τα πράγματα ορθολογικότερα. Ακόμη και το έργο της Κομνηνής θεωρείται ιστορικά αξιόπιστο, παρά τον υποκειμενισμό των προσωπικών της απόψεων επί πολλών προσώπων και πραγμάτων.

© 2004 Δ. Δουλγερίδης
